

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020
LXII. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

Ribi András
A budai káptalan országos hatáskörének kezdetei

Somogyi László
Betekintés a váci civil internálótábor működésének történetébe

Fodor Gábor
Egy magyar kórház Konstantinápolyban

Turbucz Dávid
Horthy Miklós fővezéri tevékenysége

Buzgó Gábor
Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években

Fuchs György
Nyilas tisztviselők internálása Pest megye Kiskőrösi járásában
1944 nyarán

Kornis Gyula: Napló (közreadja Dévényi Anna)

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 3. szám

TANULMÁNYOK

Ribi András • A budai káptalan országos hatáskörének kezdetei 371

Somogyi László • A Nagy Háború szürke zónája. A váci civil internálótábor működésének története 399

Fodor Gábor • Egy magyar kórház Konstantinápolyban 413

Turbucz Dávid • Régi források, új értelmezési lehetőség. Horthy Miklós fővezéri tevékenysége 425

Buzgó Gábor • Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években 453

Fuchs György • A Dolesch–Velich-ügy. Nyilas tisztviselők internálása Pest megye Kiskőrösi járásában 1944 nyarán 471

FORRÁS

Kornis Gyula: Napló (Közreadja: Dévényi Anna) 497

FÖLDREFORM A BIHAR VÁRMEGYEI NAGYLÉTÁN AZ 1920-AS ÉVEKBEN

BUZGÓ GÁBOR

LAND REFORM IN NAGYLÉTA, BIHAR COUNTY, IN THE 1920s

This paper focuses on the local society of the village of Nagyléta in Bihar county in the 1920s. The subject of analysis is the effects of the land reform of 1920 on local society. In my opinion, in addition to the opportunities provided by the state to local agricultural society, there were also alternative land purchase possibilities. The land sales by large landowners and the inflation after World War I also gave the farmers access to new parcels. The mikro-level research can nuance the big talk about the history of the land reform of 1920.

Keywords: agricultural society, Bihar county, land reform, local society, rural history

A bihari Nagyléta Trianon után határ menti községgé vált, ugyanis közvetlenül a település mellett húzódott a Magyarország és Románia közötti új államhatár. A község határ menti helyzete önmagában is izgalmassá teszi társadalmának vizsgálatát, mert a határvidék falvainak két világháború közötti gazdaság- és társadalomtörténetéről összességében keveset tudunk. 1920 után nemcsak új államhatárok alakultak ki, hanem számos régebbi vagy újabb keletű társadalmi feszültség is felszínre került, amelyek között talán első helyen áll a megoldásra váró földkérdés. Ezzel kapcsolatban helyi szinten olyan kérdések vizsgálatára is alkalom nyílik, amelyek makrotörténeti összefüggésben eddig nem kerültek előtérbe.

Az 1920-as földreform nagylétai végrehajtásának vizsgálatához alapforrásként az Országos Földbirtokrendező Bíróság (= OFB) által hozott ítéleteket használtam. Rendszerint ezek a végzések tartalmazzák a földhöz juttatottak névjegyzékét, valamint a birtokba vett parcella katasztrális holdban (= kat. hold) mért területét. Az OFB ítéletei különböző levéltári anyagokban szétszóródva maradtak fenn, mivel az iratanyag nagy része 1956-ban megsemmisült.¹ Az ítéletek fennmaradása annak köszönhető, hogy keletkezésük idején több példány is készült belőlük. A levéltári források közül az 1920. évi földreformmal kap-

Buzgó Gábor, doktorandusz, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola. A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2-1-DE-219 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ Kiss Dezső: *Földművelésügyi Minisztériumi Levéltár 1889-1945. I-III. Bp., 1961.* (Levéltári Leltárak 14) III. 647.

csolatban használható lett volna még a település képviselő-testületi jegyzőkönyve, amely viszont csak 1927 novemberétől érhető el, így arra tanulmányomban csak korlátozott mértékben támaszkodhattam.² Nagyléta levéltári anyagában maradtak fent olyan források is, amelyek nem közvetlenül az 1920-as földreform végrehajtása során keletkeztek, de segítenek annak megértésében. Ilyen források például a település kataszteri anyagát alkotó kataszteri birtokívek. A levéltári forrásokon kívül korabeli nyomtatott forrásokat is felhasználtam munkámban, ezek közé sorolhatóak a népszámlálási kötetek, valamint sajtócikkek.

Az 1920-as földreformot nemcsak a rendszerváltás előtti, hanem az 1990 utáni szakirodalom is alapvetően negatívan értékelte. A témával foglalkozó történészek egy része főként politikatörténeti oldalról ragadta meg a földreform kérdését, így kiemelt figyelmet fordítottak a földosztás törvényeivel kapcsolatban kialakuló parlamenti viták és csatározások elemzésére,³ valamint a különböző parasztpártok és munkáspártok földreformmal kapcsolatos programjának vizsgálatára.⁴ E kutatások rámutattak az 1920. évi 36. törvény-cikk jogi kiskapuirra, amelyek országos szinten meghatározónak mutatkoztak a végeredményt illetően. Az 1920-as földreform kérdését természetesen a két világháború közötti időszakraól keletkezett összefoglaló munkák is érintették, amelyek egyrészt a bethleni konszolidáció, a belpolitikai stabilitás megteremtése felől értelmezték az 1920-as földosztást,⁵ másrészt társadalomtörténeti összefüggésbe helyezve, a birtokos parasztság szemszögéből mutatták be azt.⁶ A földreform megvalósulásával és eredményeivel kapcsolatos kritika oka egyrészt abban keresendő, hogy országos szinten ez a földreform nem hozott érdemben változást a korabeli magyar birtokviszonyokban,⁷ másrészt végrehajtási körülményeiről már a két világháború közötti időszakban is számos kritikus hangvételű publicisztikai és szakmai jellegű írás jelent meg, egyesek azt „meddő és haszontalan”⁸ földreformnak tartották.

Bár egész kutatásom célja nem mikrotörténeti, a forrásadottságok itt lehetővé tették, hogy vizsgálatom léptékét a mikroszintre szűkítsem. A léptékváltás az 1920. évi földreform eddig „rejtett dimenzióira” irányíthatja a figyelmet. A helyi társadalom vizsgálata tehát akár a kanonizált makrotörténeti folyamatoktól eltérő képet is mutathat. Tanulmányomban a mikroszintű látásmód alkalmazásával elsősorban azt szeretném feltárni, hogy a helyi társadalom hogyan viszonyult az 1920. évi földreformhoz és milyen alternatív lehetőségei voltak a földszerzés terén. Elemzésem során szeretnék kitérni arra is, hogy a földreform hogyan hatott a helyi társadalomra.

² A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának munkatársai sem tudták megmondani, hogy miért nem található meg Nagyléta képviselő-testületi jegyzőkönyve az 1927 előtti időszakból.

³ Vö. Nagy József: *A Nagyatádi-féle földreform 1920–1928*. Bp., 1993.

⁴ Vö. Sipos József: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*. Bp., 2009. (Pártok és Politika.)

⁵ Lásd Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció: a Horthy-rendszer első tíz éve*. Bp., 1982.

⁶ Vö. Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban*. In: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Szerk. Gyáni Gábor – Kövér György. Bp., 2003. (Osiris Tankönyvek.) [2. kiad.]

⁷ Nagy: *A Nagyatádi-féle földreform*, passim.

⁸ Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. Bp., 1939. 164.

A földreform során felhasználható birtokok

A földreform végrehajtása egy külön erre a célra létrehozott testület, az OFB feladata volt.⁹ A földbirtokrendezés végrehajtására felhasználandó birtokokról, azok kiterjedéséről és tulajdonosairól az OFB által, Nagyléta ügyében, 1924-ben hozott ítélet tudósít (1. táblázat).

1. táblázat. Az OFB által megváltott birtokok

Földbirtokos neve	Földtulajdon területe 1924-ben (kat. hold)	Az OFB által 1924-ben megváltott terület	
		kat. hold	%
Farkas Márton	75	75	100
Grósz Jenő	181	81	45
Steier Emil	39	39	100
Steier Jakab	89	89	100
Székely László és Izsó Imre	1038	938	90
Összesen	1422	1222	86

Forrás: MNL OL K 184. FMÁ 1925. 2837. csomó. 21657/1924. sz. OFB-ítélet.

Az OFB ezen ítélete azonban nemcsak a birtokok kiterjedését tartalmazza, hanem azt is, hogy tulajdonosaik azokat mikor szerezték. Grósz Jenő és Steier Jakab 1917-ben vásárolták birtokukat, Székely László és Izsó Imre tulajdonostársak a nagybirtokot 1918-ban szerezték meg. Steier Emil és Farkas Márton szintén 1918-ban vették földbirtokukat.¹⁰ A táblázatban felsorolt birtokok tehát az első világháború utolsó éveiben cseréltek gazdát. A háborús infláció alatti birtokszerzés arra utalhat, hogy ezek a személyek elsősorban befektetésként vásároltak Nagylétán földbirtokot, a korona ugyanis a háború utolsó két évében kezdett elértéktelenedni.¹¹ Az 1910-es évek végén, az 1920-as évek elején valóban biztosabb befektetésnek számított, ha a megtakarítás ingatlanban feküdt, nem pedig valamelyik pénzintézetben. Az infláció hatására ugyanis a banki befektetések értéke csökkent, mivel azok értékét nem igazították a mindenkori pénzromlás üteméhez (vagyis nem történt meg a valorizáció),¹² aki viszont hitelt vett fel, az jobban járt, hiszen a hiteleket az infláció miatt kedvezően lehetett visszafizetni.¹³ Nagyléta községben az infláció generálta telekspekuláció miatt változhatott meg a helyi földbirtokosok felső körének személyi összetétele.

⁹ Romsics: *Ellenforradalom és konszolidáció*, 119–120.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 184. Földművelésügyi Minisztérium. Általános iratok. (= FMÁ) 1925. 29. tétel 2837. csomó 21657/1924. sz. Országos Földbirtokrendező Bíróság (= OFB) ítélet.

¹¹ Honvári János: *XX. századi magyar gazdaságtörténet. Transzformációk, rendszerek*. H. n., 2006. 27.

¹² Uo. 29.

¹³ Az inflációt Hegedűs Lóránt, a Teleki-kormány pénzügyminisztere szanalísi kísérlettel próbálta mérsékelni, azonban az 1921-re kudarcba fulladt. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., 2005. [3. kiad.] 156.; Honvári: *XX. századi magyar*, 30–31.

Ha figyelembe vesszük azt is, hogy az új birtokosoknak mi volt az eredeti foglalkozása, ismételten azt tapasztalhatjuk, hogy a birtokvételek elsősorban befektetési célokat szolgált. Izsó Imre 1897-ben még kocsmáros, majd a földosztás idején már sertéskereskedő, Steier Emil és Farkas Márton bőrkereskedő, Steier Jakab vegyeskereskedő volt. Az új birtokosok közül csak Grósz Jenő és Székely László foglalkozott életvitelszerűen földműveléssel.¹⁴

Ez a tény tette lehetővé az OFB számára, hogy Nagyléta községben teljes mértékben igénybe vegyen földbirtokokat. Az 1920. évi 36. törvénycikk ugyanis előírta azoknak a birtokoknak a teljes megváltását, amelyek 1914. július 28-a után cseréltek gazdát.¹⁵ Jól láthatóan a táblázatban szereplő összes birtokos beleesett ebbe a kategóriába, ennek köszönhetően gyűlt össze 1222 kat. hold, melyet az OFB a földigénylők között oszthatott szét.

Az 1920-as földreform végrehajtása során többféle jogcímen szerzett az állam földet a birtokosoktól. A jogcímek között a vagyonszállás volt a leggyakrabban alkalmazott, ezt követte a vagyonszálláson felüli megváltás, az ingatlaneldarabolás és az 1914. július 28-a után gazdát cserélt ingatlanokból megváltott terület.¹⁶ Az OFB Nagylétán az 1914. július 28-a után gazdát cserélt ingatlanokat használta fel a földreform céljából, amely jogcím országosan csak a negyedik leggyakoribb volt a birtokrendezési lehetőségek között, viszont a vizsgált községben csak ez az eljárás vált lehetségessé. Abból kiindulva, hogy Nagylétán egy országosan ritkább megváltási jogcím alapján zajlott le a hivatalos földbirtokrendezés, hipotézisként megfogalmazható, hogy itt az országostól eltérő jelenségek figyelhetők meg, s így talán maga az 1920-as földreform is máshogy mehetett végbe, mint ahogyan az országosan történt.

Arról, hogy a nagylétaiak mekkora földterületet igényeltek, szintén az 1924-ben hozott OFB-ítélet tudósít. Az ítélet szerint a helyi lakosság földigénye 1006 kat. holdat tett ki.¹⁷ A településen elvileg tehát lehetőség nyílt arra, hogy minden földigénylő földhöz jusson. A földjuttatásra jelentkezők pontos számának megállapítását nehezíti, hogy erre vonatkozóan nem maradt fenn levéltári forrás vagy bármilyen megbízható statisztikai adat. A földigénylők számára az egyik 1927-ben keletkezett ítéletből lehet következtetni, amely tartalmaz egy kimutatást a Nagylétán földhöz juttatott egyénekről. A kimutatásban a juttatottak neve mellett feltüntették azt a sorszámot is, amelyet akkor kaptak, amikor földjuttatásra jelentkeztek. A földigénylők listájában 368-as számmal szerepel az utolsó földhöz juttatott, vagyis legalább 368-an igényeltek földet, átlagosan személyenként 2,7 kat. holdat.¹⁸

¹⁴ MNL OL K 184. FMÁ 1925. 29. tétel 2837. csomó. 21657/1924. sz. OFB-ítélet.

¹⁵ Net Jogtár. Ezer Év Törvényei (= NJ ÉT) 1920. évi 36. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?-docid=92000036.TV>. (A letöltés ideje: 2019. június 16.)

¹⁶ Nagy József: Nagyatádi Szabó István és a Földreform. In: *Nagyatádi Szabó István emlékkönyv 1863-1924*. Szerk. Kovács László. Bp., 1995. 267.

¹⁷ MNL OL K 184. FMÁ 1925. 2837. csomó. 21657/1924. sz. OFB-ítélet.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (= MNL HBML) IV. B. Megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok. 409/b. Bihar Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai. Gazdasági Albizottság iratai. 40. doboz. 32274/1927. sz. OFB-ítélet.

A helyi társadalom viszonya a földreformhoz

Az 1920. évi földreform végrehajtásával kapcsolatban tehát sajátos körülmények alakultak ki Nagylétán. Ehhez képest az OFB 1926-os ítéletében azt olvashatjuk, hogy „a földhöz juttatott nagylétaiak tekintélyes része a rendeletileg megállapított költségátalányt többszöri felszólítás dacára nem fizette [be] és így végeredményében a nem fizettek mellőzésének kimondásával a nagylétai szükséglet kielégítésére 157 kat. hold 1200 négyszögöl [...] szükséges”.¹⁹ A nagylétai igénylők közül a hadirokkantak, a hadiözvegyek és a földnélküliek nagy része nem fizetett költségátalányt, vagyis azok, akiket az 1920. évi 36. törvénycikk igyekezett előnyben részesíteni. Az érdektelenség hatására az OFB ítéletében a törpebirtokosok földigényei is megjelentek, viszont közülük is viszonylag kevesen tartottak igényt a kiosztandó földbirtokokra. Ez a jelenség mindenképpen magyarázatra szorul, hiszen azt láthatjuk, hogy Nagylétán az OFB több birtokot is teljes egészében megszerzett, ezek között ráadásul nagybirtok is volt, viszont a helyi lakosság magatartása a földosztással kapcsolatban felettebb sajátosan alakult, mert közülük jó néhányan mégsem „tartottak igényt” a juttatandó földbirtokra.

A helyi lakosság földreformmal kapcsolatos magatartására egyfajta magyarázat lehet a hitelhiány. A községben a 20. század első harmadában két pénzüintézet is működött: a Nagylétai Hitelszövetkezet, valamint a Nagyléta–Vértesszőlő Hitelszövetkezet.²⁰ A Nagylétai Hitelszövetkezet alaptőkéje az 1925-ös közigazgatási tájékoztató lap szerint 500 millió korona volt,²¹ amely átváltva 40 ezer pengőt²² tett ki. A korona inflációjának következtében a hitelintézet nem tűnik tőkeerősnek, így Nagylétán valóban lehetett „hitelhiány”. A másik hitelszövetkezet alaptőkéjére vonatkozóan nem találtam forrásokat. A Nagylétára vonatkozó levéltári anyagban nagy számban találhatóak hagyatéki kimutatások, amelyekben feltüntették az elhalt után maradt szenvedő vagyont, köztük az adósságállományt is. Ezek alapján az látszik, hogy a helyiek a pénzüintézetek közül leginkább a Nagylétai Hitelszövetkezettől vettek fel kölcsönt, amely intézet helyi viszonylatban jelentős forgalmat bonyolíthatott le.²³

A hitel kérdése a földreformmal kapcsolatban azért nem elhanyagolható, mert az 1920. évi 36. törvénycikk csak lehetőséget adott a földnélkülieknek és törpebirtokosoknak, hogy parcellát vásárolhassanak, vagyis a földet nem ingyen kapták.²⁴ A földjuttatásra jelentkezőknek költségátalányt kellett fizetniük, amit a község előljárósága szedett be. Erre azért volt szükség, mert a földreformtörvény az eljárási költségek megfizetését a

¹⁹ MNL OL K 184. FMÁ 1926. 2958. csomó. 25291/1926. sz. OFB-ítélet.

²⁰ Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum, Dokumentációs Gyűjtemény, Statisztikai Gyűjtemény, Közigazgatási tájékoztató lapok 1925, St-563. Nagyléta.

²¹ Uo.

²² Az 1925. évi 35. törvénycikk szerint 12 500 koronát kellett 1 pengőnek számolni, az átváltásnál ezt az értéket vettem alapul. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92500035.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>. (A letöltés ideje: 2019. június 16.)

²³ MNL HBML V. Megyei városok és községek. 653/c. Nagyléta nagyközség iratai. Közigazgatási iratok. 9–12. csomó. Nagyléta hagyatéki iratok 1911–1939.

²⁴ NJ EÉT 1920. évi 36. törvénycikk.

juttatottakra terhelte. A földigénylők között általános volt a kifogás az ellen, hogy az eljárás előlegét már a jelentkezéskor be kellett fizetni, viszont aki végül kimaradt a juttatásból, annak elveszett a befizetése, mert azt nem adták vissza. Ha viszont valaki az eljárási előleget sem fizette be, annak nevét eleve törölték a jelentkezési lapról. Sok esetben a magas összegben meghatározott eljárási költség eleve azt eredményezte, hogy az igénylők visszaléptek.²⁵ Nagylétán, 1924-ben az OFB a juttatott hadirokkantaktól, hadiözvegyektől és hadiárvtól 7,5 kg, míg a többiektől 10 kg búza árát szedtetett be az Országos Földbirtokrendező Alap részére. Továbbá a végrehajtással megbízott szerv részére kat. holdanként 35 kg búza árát kellett befizetni. A búza árát a befizetés hónapjára vonatkozó váltságbúzaárban kellett megállapítani.²⁶ A búza mázsánkénti regionális áráról 1927-től állnak rendelkezésre levéltári források a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara terméseredményekre vonatkozó iratai között. Eszerint 1927-ben Debrecenben egy mázsa búza 27 pengőbe került.²⁷ Az OFB által meghatározott legmagasabb eljárási költség 45 kg búza árának befizetését jelentette, ami körülbelül 12 pengő. Egy mezőgazdasági napszamos napi bére 1925-ben 2 pengőt tett ki Debrecenben,²⁸ Nagylétán ez valamivel alacsonyabb lehetett. Mindezek alapján talán mégsem anyagi nehézségek miatt álltak el többen a földosztástól, jóllehet ezt a lehetőséget sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A juttatottak magatartásának megértéséhez közelebb kerülhetünk akkor, ha megvizsgáljuk, hogy az OFB által megváltott birtokok a település mely határrészén helyezkedtek el. A megváltott birtokok kataszteri birtokíveiben található helyrajzi számok alapján a kiosztandó parcellák elhelyezhetők a település határában. Ehhez a településről 1888-ban készült kataszteri térképet használtam, melynek helyrajzi számai az 1920-as években is érvényben voltak. A helyrajzi számok alapján megállapítható, hogy az OFB által megváltott földbirtokok kivétel nélkül a településtől északra fekvő dűlőkben fekszenek, vagyis a falu rosszabb talajadottsággal rendelkező határrészében.²⁹

Az 1920-as földreform nagylétei végrehajtásával kapcsolatban vannak olyan dokumentumok, amelyek közvetlenül is azt bizonyítják, hogy a helyi lakosságnak valóban problémát jelentett az, hogy olyan birtokokat akartak nekik kiosztani, amelyeknek talaja rossz minőségű, és így mezőgazdasági művelésre, szántóművelésre kevésbé alkalmasak. Az 1926-os OFB-ítéletben olvashatjuk ezzel kapcsolatban a következőket: „a tárgyalást vezető bíró megállapítása szerint a költségbiztosíték tekintélyes részének le nem fizetésének [sic!] főleg az az oka, hogy a megváltott területek túlnyomó része sivár homokterületek [sic!], amelyek kisebb részekre való felosztással gazdaságosan alig használhatók

²⁵ Nagy: *A Nagyatádi-féle földreform*, 149.

²⁶ MNL OL K 184. FMÁ 1925. 2837. csomó. 21657/1924. sz. OFB-ítélet.

²⁷ MNL HBML IX. Testületek. 702/b. A. Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara iratai. Elnökségi ügyiratok. 1. csomó. 1016/1928. sz. Terméseredményekről jelentés.

²⁸ Timár Lajos: *Vidéki városalakók. Debrecen társadalma 1920-1944*. Bp., 1993. (Mikrotörténelem 6) 122.

²⁹ MNL HBML VI. Közigazgatás Területi Szervei. 181/eee. Magyar Királyi Állami 12. Földmérési Felügyelőség Debrecen iratai. Nagyléta. 5. kötet. 274. sz. birtokív Székely László és Izsó Imre, 285. sz. birtokív Steier Jakab, 7. kötet. 551. sz. birtokív Steier Emil, 13. kötet. 1291. sz. birtokív Grósz Jenő, 18. kötet. 2315. sz. birtokív Farkas Márton.

ki.”³⁰ Az 1927-ben lezajló póttárgyalás jegyzőkönyvében az alábbi szöveg szerepelt: „az alap ítélettel [1924] megváltott és rendelkezésre álló Steier Emil féle 11 hold, Grósz Jenő féle 81 hold, valamint a Farkas Márton féle 79 hold ingatlan távoli fekvésénél, gyenge minőségénél és talaja összetételénél fogva főleg kis parcellákban mezőgazdasági művelésre nem alkalmasok.”³¹ Az előbbieket tovább erősíti egy 1929-es OFB-ítélet, miszerint: „a községbeliek [újlétaiak] és a nagylétaiak a birtok juttatásról annak távoli fekvése, gyenge minősége és talaja összetétele miatt lemondottak.”³² A helyi földigénylők már 1920-ban sem fogadták el az északi határból való földjuttatást, amelyről az egyik helyszíni szemléről készült jelentés tudósít. „Nagyléta község lakosai, azt [az északi dűlőkből való juttatást] egyáltalán nem igénylik.”³³ Jól ismert jelenség volt országosan, hogy a juttatottak rossz minőségű földbirtokot kaptak, ennek háttérében általában az állt, hogy a birtokosok szándékosan olyan tagokat ajánlottak fel birtokrendezési célokra, amelyek gyenge termőképességű talajjal rendelkeztek.³⁴ Nagylétán azonban nem ez volt a helyzet. Itt a földbirtokosok, különösen Székely László és Izsó Imre, nem voltak abban a helyzetben, hogy maguk jelöljék ki a kiosztandó parcellákat, hiszen az OFB a megváltott birtokok özszerületére rendelte el a földreform végrehajtását, és ezen csak akkor változtatott, amikor a nagylétaiak lemondtak a juttatott parcellákról. A szakirodalomban többször találok olyan esettel, hogy a rossz minőségű parcellákat a földigénylők elfogadták, azonban azt távoli fekvése, a megfelelő eszközök hiánya miatt nem tudták gazdaságosan hasznosítani.³⁵ Nagyléta esetében az látszik, hogy a földigénylők a juttatott birtokot eleve nem fogadták el. Az idézett forrásokból leginkább az tükröződik, hogy ennek oka elsősorban a földbirtok rossz minősége volt.

A földminőség mellett a dűlők megművelhetőségének vizsgálatával jobban megérthetjük a nagylétai földigénylők földjuttatással kapcsolatos döntéseit. Ehhez forrásként használhatók az 1763 és 1887 között kiadott első, második és harmadik katonai felmérés térképei, valamint az azokon szereplő dűlőnevek.³⁶ Ezekre a térképekre a Fernand Braudel által javasolt hosszú időtartamba (*longue durée*) ágyazottan vizsgálhatjuk a nagylétai mezőgazdasági határhasználatot.³⁷ A térképek láthatóan leginkább a 19. századra vonatkoznak. Azért tartom fontosnak innen indítani a vizsgálatot, mert az Alföld arculata ebben az időszakban jelentősen megváltozott, és ez a folyamat értelemszerűen Nagylétára is hatással volt. Az Alföld a 19. századi folyószabályozásokig, mocsárlecsapolásokig vizenyős, nehezen átjárható tájnak számított, ugyanis nagy térségek álltak időszakosan vagy állan-

³⁰ MNL OL K 184. FMÁ 1926. 2958. csomó. 25291/1926 sz. OFB-ítélet.

³¹ MNL HBML V. 653/c. 1. csomó. Jegyzőkönyv felvetetett Nagylétán 1927. február hó 25–26-án.

³² MNL OL K 184. FMÁ 1929. 3363. csomó. 27729/1929 sz. OFB-ítélet.

³³ Uo. 1921. 2335. csomó. 55980/1921. Menyhárt Károly szakértői jelentése a földművelésügyi miniszternek.

³⁴ Nagy: *Nagyatádi Szabó István*, 262.

³⁵ Nagy: *A Nagyatádi-féle földreform*, 170–171.

³⁶ Az első katonai felmérés térképe szűkszavú a dűlőneveket illetően, a második és harmadik felmérés azonban több ilyen is tartalmaz. Első, második és harmadik katonai felmérés. <https://mapire.eu/hu/>. (A letöltés ideje: 2019. június 16.)

³⁷ Fernand Braudel: *A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam*. In: *Az Annales. A gazdaság-, a társadalom- és a művelődéstörténet francia változata*. [Szerk. Benda Gyula – Szekeres András.] Bp., 2007. 163–192.

dóan víz alatt.³⁸ Ez a jelenség jól megfigyelhető azon a vízrajzi térképen is, amely az ármentesítő és lecsapoló munkálatokat megelőző időszakról készült 1938-ban.³⁹ A vízrajzi adottságok szempontjából Nagyléta és szűkebb környezete a kedvezőbb helyzetű kistájak közé tartozott, mivel az említett térképen jól látszik, hogy a község határának csak egy része volt vizenyős.

A nagylétai dűlők a településtől északra és délre helyezkedtek el, s így két alapvető csoportra oszthatók. A település belterületétől délre fekvő dűlők a katonai felmérések térképein olyan színnel és névvel (Első, Második és Harmadik forduló) voltak jelölve, amelyek szántóművelésre utalnak. A településtől északra fekvő dűlők színezése és gazdagabb helyrajzi névanyaga – a déli határhoz képest – már jóval összetettebb ezeken a térképeken. Az északi határban a térképi jelkulcs alapján találhatunk száraz és nedves réteket, egy nagyobb kiterjedésű legelőt, nyílt homokfelszíneket és vízfelületeket, viszont szántóföldnek itt nyoma sincs a 18. század végén.⁴⁰ A második katonai felmérés térképén az „Olcsa lápossa” dűlőnév a terület vizenyősségére utal.⁴¹ Ezt mutatja a „vizes térkép” is: a határ eme részén, északkeleti irányból, a területre érkező és azon keresztülfutó kisebb ereket jelöl, amelyek elkerülték a községtől délre eső dűlőket a morfológiai viszonyok miatt.⁴² Következésképp megfogalmazható, hogy a község két eltérő arculatú és gazdasági teljesítő képességű táj találkozásánál jött létre. Egy – a településhez képest – északi, gyenge minőségű, nyílt homokfelszínű, de szomszédságában egykoron gazdag vízi világú vidék, és egy déli, előbbtől eltérő térszín határán, amely kedvező körülményeket teremtett a szántóföldi növénytermesztéshez. Az északi terület vizenyős jellegét nemcsak ezek az erek adták. Az 1967-ben kiadott *Magyarország Nemzeti Atlasza* című kötetben találhatóak olyan térképek is, amelyek a talajvízállásra vonatkoznak. Jóllehet a kiadvány időben messze van a két világháború közötti korszaktól, a 19. századtól pedig még inkább, mégis nagyfokú egyezést mutat a katonai felmérések térképeivel és a „vizes térképpel”. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy teljesen más módszerrel, más adatfelvételi és szerkesztési elv alapján készült a nemzeti atlaszban szereplő térkép, amely a talajvíz felszínétől számított mélységét 0–2 méteres tartományban jelzi az északi határban fekvő dűlőkben. Tehát ezen a területen gyakrabban alakulhatott ki belvíz. Az északi és a déli határban fekvő dűlők között nem tapasztalható jelentős magasságkülönbség, azonban a déli dűlőkben 10 méternél több a talajvíz felszínétől mért átlagmélysége,⁴³ vagyis az északi határrész belvíz szempontjából veszélyeztetettebb terület volt. Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy a község északi dűlői elsősorban nem azért mondhatók kedvezőtlenebbnek a mezőgazdasági művelés számára, mert ott gyengébb a talaj minősége (hiszen homoktalajon is ki lehet alakítani jól működő üzemeket, kerteket, lásd a Duna–Tisza közti [tanyai]

³⁸ Beluszky Pál: *A Nagyalföld történeti földrajza*. Bp.–Pécs, 2001. (Dialog Campus szakkönyvek) 222.

³⁹ Hadtörténeti Intézet és Múzeum (= HIM) B IX b 255. Magyarország vízborította és árvízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt.

⁴⁰ Második és harmadik katonai felmérés. <https://mapire.eu/hu/>. (A letöltés ideje: 2019. június 16.)

⁴¹ Második katonai felmérés. <https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey-hungary/>. (A letöltés ideje: 2019. június 16.)

⁴² HIM B IX b 255.

⁴³ *Magyarország Nemzeti Atlasza*. Szerk. Radó Sándor. Bp., 1967. 29.

kertkultúra 19–20. századfordulós kibontakozását), hanem azért, mert a magasabb talajvízszint belvízre érzékenyebbé tette azt a területet.

Az elmondottak alapján megfogalmazható, hogy az északi dűlők művelése régtől fogva nehézségekbe ütközött a településen, hiszen a vizenyősség a 19. század folyamán, valamint még a 20. század derekán is jelen volt az északi területen, ott, ahol az OFB földbirtokokat akart szétosztani a nagylétai igénylők között. Hogy ez a helyzet a 19–20. század fordulóján is fennállt, arra a korszakból fennmaradt dűlőnevek utalnak, ugyanis a 19. század végén zajló kataszteri felmérések alkalmával rögzítették a határban előforduló földrajzi névanyagot. Ezek egy része a hagyomány szerint került lejegyzésre, más része viszont a felméréskor nyert új elnevezést a korabeli gyakorlatnak megfelelően. A korban használt dűlőnevek tehát – amelyek írott formában a kataszteri birtokívekben, és a község képviselő-testületi jegyzőkönyveiben őrződtek meg –, jól tükrözik a terület jellemző természetföldrajzi arculatát. Az 1920-as, 1930-as években a községtől északra elterülő dűlőket Ligeti tagbirtok, Ligeti kaszálók és Lápoldal névvel illették.⁴⁴ (A liget elnevezés vélhetően az ártéri ligetek, az ártéri ligeterdők növényzetére, azok hasonló megjelenésére utal.) A dűlőnevek megőrizték azt a korábbi táji állapotot nevükben, amilyen a vidék lehetett a magasabb talajvízállások idején.

A nagylétaiak a kedvezőtlen adottságok ellenére is igyekeztek (a lehetőségekhez mérten) megművelni az északi dűlőknek legalább egy részét. Szántóföldek és szőlőskertek tarkították a tájat egy nagy kiterjedésű legelővel, amelyet a helyi Legeltetési Társulat használt, és amelynek sokan voltak tagjai a helyiek közül.⁴⁵ A Nagylétától északra elterülő dűlők egy részét viszont a helybeliek nem művelték, mivel a terület nagybirtok volt. Erre enged következtetni, hogy Nagyléta északi határából kinőtt egy Újléta nevű község, mely települést a harmadik katonai felmérés már Nagylétától elkülönítve ábrázolta.⁴⁶ Az új község végleges elszakadása 1882-ben történt meg.⁴⁷ Újléta nem tanyásodás során vált ki Nagylétából, mert az új község népességét nem nagylétai lakosok alkották. 1865-ben Balmazújvárosról költözött ide 178 német és 130 magyar telepes, akiket 1866-ban Tiszacségeről, majd később Földesről és Hajdúböszörményből újabbak követtek. A telepítés Mandel Rudolf báró, a nagylétai uradalom akkori tulajdonosának ösztönzésére történt, okát a munkaerőhiány jelenthette.⁴⁸ Összességében az OFB egy olyan határrészen akarta lebonyolítani Nagylétán a földreformot, amelynek gazdasági súlya csekély volt a település életében.

Az 1920-as években a helyi lakosságnak a település északi határával kapcsolatos élenérzése nem volt új keletű. Ezt megerősíti a Mandel Rudolf báró és a helyi lakosok között 1864-ig elhúzódó pereskedés iratanyaga is, mely szerint a nagylétai uradalom a földek jó részét homokterületből akarta kiadni, melyek szántóföldnek vagy kaszálónak teljességgel

⁴⁴ MNL HBML VI. 181/eee. 3–18. kötet.; MNL HBML V. Megyei városok és községek. 653/b. Nagyléta nagyközség iratai. Önkormányzati iratok. 1. kötet. Képviselőtestületi közgyűlési jegyzőkönyv 1927–1933.

⁴⁵ MNL HBML VI. 181/eee. 9. kötet. 770. sz. birtokív Nagylétai gazdaközönség.

⁴⁶ Harmadik katonai felmérés. <https://mapire.eu/hu/map/thirdsurvey25000/>. (A letöltés ideje: 2019. június 16.)

⁴⁷ Tokai Gyula: *Nagyléta földje és népe. Részletek a község történetéből a kiegészítésig*. Vámospercs, 1992. 144–150.

⁴⁸ Uo.

hasznavehetetlenek voltak.⁴⁹ Az OFB Nagylétára vonatkozó földreformterve esetében a perhez hasonló válasz született a helyi társadalomban. A Székely-féle nagybirtokból és az OFB által megszerzett további birtokokból végül az újlétai földigénylőket elégtették ki.⁵⁰

A megvalósult földreform és az alternatív földhöz jutási lehetőségek az 1920-as években

A Székely László és Izsó Imre nagybirtokából történt földbirtokjuttatás összességében nem zárult eredménnyel, viszont az OFB 1927-ben született ítélete szerint 82 nagylétai személy összesen 100 kat. hold földet kapott, ami egyénenként átlag 1,22 kat. hold birtokot jelentett.⁵¹ Ez továbbra is minimális eredménynek tűnik, hiszen az még az országos 1,7 kat. hold átlagtól⁵² is elmaradt. Mindezek tudatában azt mondhatnánk, hogy Nagylétán a földreform csekély eredményt hozott a birtokstruktúra átalakításában. Azonban ezt a 100 kat. holdat nem a településtől északra fekvő dűlőkben osztották ki, ami más megvilágításba helyezi a történeteket.

Az OFB 1926-ban póttárgyalást rendelt el a nagylétai ügyel kapcsolatban, amelynek keretében helyszíni szemlére is sor került. A szemlé 1927 februárjában tartották meg Nagylétán, amelyen felmerült, hogy a helyi lakosságnak gróf Zichy Tivadar tulajdonában lévő 834 kat. hold nagybirtokból juttassanak parcellákat.⁵³ Gróf Zichy Tivadar nagybirtoka (a korabeli besorolás szerint középbirtok)⁵⁴ a kataszteri birtokív alapján a településtől délre fekvő dűlőkben terült el.⁵⁵ Felmerülhet a kérdés, hogy ha a település határában két nagybirtok helyezkedett el, és ezek közül az egyik a jobb minőségűnek tartott déli dűlőkben feküdt, akkor az OFB elsőként miért nem ezt a birtokot próbálta kiosztani a helybeliek számára. Erre az lehet a magyarázat, hogy az északi dűlőkben fekvő Székely László-féle nagybirtok az első világháború alatt cserélt gazdát, így az 1920. évi 36. törvénycikk alapján teljes egészében megválthatóvá vált. Ráadásul ennek a földbirtoknak a kiterjedése megközelítőleg fedezte is a nagylétai földigényeket, miközben gróf Zichy Tivadar birtokából azoknak csak egy részét lehetett volna kielégíteni. A Zichy-birtokot már csak azért sem lehetett könnyen megszerezni, mivel az hitbizományi birtoknak számított.⁵⁶

A Zichy család grófi ágának birtoka az 1920-as években körülbelül 60 000 kat. holdat tett ki,⁵⁷ és nagy része az akkori Csehszlovákiában feküdt. A hitbizomány haszonélvezője

⁴⁹ Tokai: *Nagyléta földje*, 104.

⁵⁰ MNL HBML IV. B. 409/b. 40. doboz. 32274/1927 sz. OFB-ítélet.

⁵¹ Uo.

⁵² A Nagy József által közölt adatok alapján saját számítás. Nagy: *Nagyatádi Szabó István*, 267.

⁵³ MNL HBML V. 653/c. 1. csomó. Jegyzőkönyv felvetett Nagylétán 1927. február hó 25–26-án.

⁵⁴ A korabeli statisztikákban a 200 kat. hold feletti földtulajdonnal rendelkező birtokosokat nevezték középbirtokosoknak és az 1000 kat. hold felettieket nagybirtokosnak.

⁵⁵ MNL HBML VI. 181/eee. 13. kötet. 1348. sz. birtokív gróf Zichy Tivadar.

⁵⁶ 60 ezer hold sorsa. *Pesti Napló* 1926. július 29. 7.; MNL HBML IV. B. 409/b. 42. doboz. 3143/1927. Gróf Keglevich Istvánné Zichy Klára grófnő javára ingatlan bekebelezése.

⁵⁷ 60 ezer hold sorsa. *Pesti Napló* 1926. július 29. 7.

gróf Zichy Tivadar volt, akinek a nagylétai birtok is tulajdonát képezte.⁵⁸ A csehszlovák földreformtörvény a hitbizományokat megszüntette,⁵⁹ így a birtok felosztása elkerülhetlenné vált a Zichy család számára. Gróf Zichy Tivadar 1926-ban ajándékozás útján unokahúgának, gróf Keglevich Istvánné Zichy Klárának juttatta a nagylétai uradalmat.⁶⁰

Az OFB 1924 és 1927 között keletkezett ítéleteiből az derül ki, hogy nekik természetesnek tűnhetett a Székely-féle birtokot kiosztani a nagylétaiak számára, a Zichy család birtoka fel sem merült lehetőségként. Az OFB döntéshozói az 1920-as évek elején valószínűleg még kevésbé foglalkoztak a helyiek északi dűlőkhöz való negatív hozzáállásával, hiszen azt nem is feltétlenül ismerték.

Az 1927-es helyszíni szemlén a nagylétai földigénylők arra kérték gróf Keglevich Istvánnét, hogy „a részükre juttatott terület mennyiségének kétharmad részét juttassa részükre önkéntes adományozással és ez esetben teljesen kielégítettnek fogják magukat találni”.⁶¹ Gróf Keglevich Istvánné ezt az ajánlatot elfogadta, „tekintettel arra, hogy a megváltandó ingatlanok a helyi juttatásra nem alkalmasak, a rendelkezésre álló kevés megfelelő föld mérvére és méltányolva a szegényebb soron lévő hadiözvegyek, hadiárvák és földnélküliek helyzetét, az esetben, ha a birtokmegváltási eljárás az egész ingatlanra ítéletileg befejezettnek nyilváníthatnák, felajánl megállapítandó ár mellett 1927. október 1-én leendő birtokba adás mellett 80 holdat birtokpolitikai célokra”.⁶² Ennek a felajánlásnak köszönhetően kaptak a nagylétai földigénylők végül 100 kat. hold földbirtokot az OFB által végrehajtott állami eljárás során.⁶³ A földreform végrehajtásának ezen szakaszában valószínűleg találkozott a még kitartó földigénylők és Keglevich Istvánné érdeke, hiszen előbbieik jó minőségű földet kívántak szerezni, míg utóbbi a nagyobb mértékű parcellázást akarta elkerülni az önkéntes felajánlás révén.

Az egyéneknek átlagban kiosztott 1,22 kat. hold földbirtok a település jobb minőségű déli dűlőiben került kijelölésre, azt azonban nem tudtam megállapítani, hogy ez a helyi lakosság számára mit jelentett az országos viszonyokhoz képest. Gróf Keglevich Istvánné kataszteri birtokíve szerint a juttatott parcellák az 1. és 2. osztályozási csoportba tartoztak.⁶⁴ Országos szinten nem lehet tudni, hogy az átlagot jelentő 1,7 kat. hold a földbirtok minőségét illetően milyen osztályozási csoporthoz tartozott, mivel különböző hozamú földbirtokokat használtak fel birtokpolitikai célokra. Nagylétai viszonylatban azonban ebből a szempontból is értelmezhető a juttatott 1,22 kat. hold. A nagylétaiak földigénye eredetileg 1006 kat. holdat tett ki, 368 földigénylővel számolva ez 2,7 kat. holdat jelentett egyénenként. Izsó Imre és Székely László kataszteri birtokíve szerint a kiosztandó parcellák a 4., 5., 6. osztályozási csoportba tartoztak. Egy kat. holdra számolva a Zichy-birtokon átlagosan 16,4, míg a Székely-féle nagybirtokon 6,2 aranykorona körül alakult a katasz-

⁵⁸ 60 ezer hold sorsa. *Pesti Napló* 1926. július 29. 7.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ MNL HBML IV. B. 409/b. 42. doboz. 3143/1927. Gróf Keglevich Istvánné Zichy Klára grófnő javára tulajdonjog bekebelezése.

⁶¹ MNL HBML V. 653/c. 1. csomó. Jegyzőkönyv felvetetett Nagylétán 1927. február hó 25–26-án.

⁶² Uo.

⁶³ MNL OL K 184 FMÁ 32274/1927 sz. OFB-ítélet

⁶⁴ MNL HBML VI. 181/eee. 13. kötet. 1348. sz. birtokív gróf Keglevich Istvánné Zichy Klára.

teri tiszta jövedelem.⁶⁵ Ezen adatok alapján megállapítható, hogy a Zichy-birtokból való juttatás a parcellaméretet tekintve kisebb volt ugyan, de összességében előnyösebbnek számított, mint Székely László nagybirtoka, hiszen a kataszteri tiszta jövedelem a déli dűlőkben kedvezőbb alakult. Ennek következtében az egyénekenként eredetileg kért, átlagosan 2,7 kat. holdra tehető (gyengébb hozamú) parcellákkal többé-kevésbé egyenértékű földjuttatás történt. Ez a számítás csak abban az esetben releváns, ha az igénylők számát 368 főnek tekintjük. Ha azonban a földigénylők száma ettől több volt, akkor is hasonló eredményre juthatunk. Amennyiben a földjuttatásra jelentkezők száma meghaladta a 368 főt, akkor a kért parcellák átlagos mérete 2,7 kat. hold alatt alakult, vagyis közelebb állt a megvalósult 1,22 kat. holdas birtokmérethez. Nagylétai viszonylatban az OFB által végrehajtott földjuttatást összességében nem lehet csekély mértékűnek tekinteni, mert az az eredeti földigényekkel megegyező vagy azt meghaladó értékű volt. Az 1920. évi 36. törvény-cikk csak lehetőséget adott a földbirtokvásárlásra, egy kisebb területű, de jobb minőségű parcella törlesztése kedvezőbb lehetett a földigénylők számára is.

Az OFB földreformja azonban csak az állam által nyújtott lehetőségnek tekinthető, ugyanis helyi szinten az 1920-as években a földszerzéssel kapcsolatban megnyílhattak más utak is. Az eddig vizsgált OFB-ítéletekből úgy tűnik, mintha Nagylétán 1924 előtt semmi nem történt volna a földosztással kapcsolatban. A községben 1919 és 1924 között lejátszódott azonban több olyan esemény is, amely bár nem tekinthető a földreform részének, de végeredményben a helyi agrártársadalom földhöz jutását szolgálta. Ezeket a lehetőségeket a földhöz jutás alternatív módjainak tekinthetjük. A megjelölt időszakban Székely László és Izsó Imre eladta földvagyonának egy részét, emellett Nagyléta község és gróf Keglevich Istvánné kishaszonbérleteket alakított ki saját birtokain.

A földreform OFB általi végrehajtását tekintetem hivatalos eljárásnak, mert ezt bizonyítják a kataszteri birtokívekbe bejegyzett változások. Ha valakinek a birtokából földjuttatás történt, akkor azt a kataszteri birtokívben „apadás földbirtokrendezés folytán” címszóval jelölték. Nagyléta esetében ezeket a címkéket 1930-ban vezették be a birtokívekbe. Székely László még a hivatalos OFB-eljárás elindulása előtt felajánlotta a nagybirtok egy részét birtokpolitikai célokra, ezeknél a parcelláknál azonban nem került be az „apadás földbirtokrendezés folytán” címszó a birtokívbe,⁶⁶ így azt csak átlagos adásvételként lehet értelmezni. Nagyléta község és gróf Keglevich Istvánné pedig kishaszonbérleteket alakított ki birtokain, vagyis tulajdonosváltás nem történt, ezért valószínűleg a hivatalos statisztikák sem értékelték ezeket a földreform részeként.

Nagyléta község 1919. szeptember 14-én kötött kishaszonbérleti szerződést a település hadirokkant, hadiözvegy és hadiárva lakosaival. A település Lápoldal dűlőjében lévő 75 kat. hold birtokán kialakított kishaszonbérletből 71 személy részesült.⁶⁷ A település elöljárósága ezt a birtokot 1912 és 1917 között még nagybérletbe adta, azonban 1919 után,

⁶⁵ Saját számítás Székely László és gróf Keglevich Istvánné kataszteri birtokíve alapján. MNL HBML VI. 181/eee. 5. kötet. 274. sz. birtokív Székely László és Izsó Imre, 13. kötet. 1348. sz. birtokív gróf Keglevich Istvánné Zichy Klára.

⁶⁶ MNL HBML VI. 181/eee. 5. kötet. 274. sz. birtokív Székely László és Izsó Imre.

⁶⁷ MNL HBML V. 653/c. 38. kötet. Nagyléta község haszonbérleti szerződések 1899–1923.

a két világháború közötti időszakban mindig kishaszonbérletként szerepelt a haszonbéri főkönyvben.⁶⁸ A község tulajdonában volt egy 19 kat. hold kiterjedésű szántóföld is, melyet 1923 és 1924 között adott kishaszonbérletbe, ezen összesen 28 helyi lakos osztozott.⁶⁹ Az 1925-ös gazdacímtár szerint Nagyléta községnek 117 kat. hold szántóföld állt a tulajdonában, amelyből ekkor 94 kat. hold volt kisbérletbe adva.⁷⁰ A kishaszonbérletek alakításából látható, hogy a település részt vett a helyi lakosság földhöz juttatásában, hiszen a birtokában lévő szántóföldek 80%-át bérleti szerződéssel átadta a helybelieknek. Gróf Keglevich Istvánné a 834 kat. holdas birtokából 290 kat. holdat ugyancsak kishaszonbérletbe adott,⁷¹ ebben az esetben azonban nem ismerjük a kisbérletből részesülők számát, és arról a sajtóforrások is hallgatnak.

Székely László és Izsó Imre nagybirtokának egy részét még 1924 előtt eladta, amely a kataszteri birtokívben a 2. osztályozási csoporthoz tartozott, vagyis jó minőségű földet jelentett.⁷² Az esettel kapcsolatban probléma, hogy nem lehet tudni a vásárlók létszámát. Az adásvételről sajtócikkek tudósítottak, és az ügyletet a Székely-féle kataszteri birtokív is rögzítette. A Magyar Távközlési Iroda 1921. december 24-én írt arról, hogy Székely és Izsó 133 magyar hold (körülbelül 100 kat. hold) földet adományoztak a hadirokkantak és hadiárvaik számára, amelyből 40 házhelyet akkor már kihasítottak.⁷³ Azonban ez az adásvételnek csak egy része lehetett, mivel a kataszteri birtokívben 351 kat. hold földbirtok eladása szerepelt.⁷⁴ A vevők kataszteri birtokívének számát a Székely-féle birtokív nem tüntette fel, ezért nem lehet tudni a vásárlók létszámát. Arra vonatkozóan, hogy hányan vásárolhattak földbirtokot Székely László és Izsó Imre déli birtokából, a Nagylétán 1930-ban végbement tagosítás eredményeiből következtethetünk. A tagosítás a településtől délre eső dűlőket érintette, ahol a Székely-féle nagybirtok déli birtokteste is feküdt. A község képviselő-testületi jegyzőkönyve szerint a tagosítás során felparcellázott Székely-féle birtoktestből külön dűlőt szerveztek Vizesföld dűlő néven.⁷⁵ Az ebben a dűlőben található parcellák valószínűleg a Székely László és Izsó Imre által 1921 és 1922 között eladott birtoktestből keletkeztek. Az 1930-as tagosítás után készült birtokív-összesítés szerint a Vizesföld elnevezésű dűlőben 141 személynek volt kisebb-nagyobb földbirtoka, így valószínűleg ennyien szereztek parcellát 1921 és 1922 között az eladások révén.⁷⁶ Ennek a felvetésnek viszont megvannak a korlátjai, hiszen nem biztos, hogy a tagosítás után lejegyzett tulajdonosok száma ténylegesen azonos a vásárlók számával, mivel a vásárlástól 1930-ig eltelt nyolc év, ezen idő alatt az egykori vevők akár el is adhatták a megvett parcellákat vagy haláluk esetén más családtagjuk birtokába kerülhetett. Ahogyan az is elő-

⁶⁸ MNL HBML V. 653/c. 36. kötet. Nagyléta község haszonbéri főkönyve 1929–1937.

⁶⁹ MNL HBML VI. 181/eee. 46. kötet. Nagyléta község. Nyilvántartás a birtokosok személyében beállott változásokról 1923–1928.

⁷⁰ *Magyarország földbirtokosai és földbérleti. Gazdacímtár a 100 kat. holdas és ennél nagyobb birtokok és földbérletek az 1925. évi adatok alapján.* [Kiad.] Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1925. 134.

⁷¹ MNL HBML V. 653/c. 1. csomó. Jegyzőkönyv felvetett Nagylétán 1927. február hó 25–26-án.

⁷² MNL HBML VI. 181/eee. 5. kötet. 274. sz. birtokív Székely László és Izsó Imre.

⁷³ Székely László nagykorösi kisgazda. *MTI Napi hírek* 1921. december 24.

⁷⁴ MNL HBML VI. 181/eee. 5. kötet. 274. sz. birtokív Székely László és Izsó Imre.

⁷⁵ MNL HBML V. 653/b. 1. kötet.

⁷⁶ MNL HBML VI. 181/eee. 32. kötet. Nagyléta község tagosítandó területének kiosztási birtokívei I. példány 1930.

fordulhatott, hogy 1930-ban, a tagosítás során az egyes személyeknek más dűlőkben lévő parcellája is a Vizesföld elnevezésű dűlőbe került, így nem láthatjuk, hogy pontosan milyen kiterjedésű földterületet vásárolt átlagosan egy vevő 1921 és 1922 között.

Kérdésként felmerülhet, hogy Székely Lászlónak és Izsó Imrének miért volt arra szüksége, hogy eladja a jobb minőségű birtokait. A tulajdonostársak szándékáról több forrás is tudósít. Gróf Hadik János, a felsőház tagja Zsitvay Tibor igazságügyminiszterhez intézett interpellációjában említette 1929-ben, hogy „ezek a földbirtokpolitikai adományok, amint Székely Lászlótól hallom, a birtoknak a földreform alól való megmentése érdekében Nagyatádi Szabó István volt földművelésügyi miniszter tanácsára történtek”.⁷⁷ Gróf Hadik János állításának lehetett relevanciája, mert gróf Keglevich Istvánné esetében is hasonló tapasztaltunk az önkéntes földbirtok-felajánlással kapcsolatban. További források viszont más indokot említenek. Lovas Sándor, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének igazgatója 1920. május 7–9. között tett látogatást a nagylétei uradalomban, amiről jelentést is készített. Eszerint a tulajdonostársak már két ízben felajánlották a birtokot a földhitelintézetnek, 1918. december 6-án és 1920. április 14-én.⁷⁸ Vevőként Székely László és Izsó Imre az adásvételi szerződést a Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bankkal 1918. október 31-én kötötte meg, és alig másfél hónap elteltével már túl is akartak adni az uradalmon, vagyis a birtokosok eredeti szándéka is az lehetett az ingatlan megvételével, hogy azt minél hamarabb eladják. A tulajdonostársak 1,5 millió koronáért vásárolták a nagylétei uradalmat, majd 1918. december 6-án már 5,5 millió koronáért kínálták azt a földhitelintézetnek.⁷⁹ A korona inflációja 1 pengőhöz viszonyítva 1918 második félévéről 1919 első félévére 2,4 papírkoronáról 3,5 papírkoronára változott,⁸⁰ vagyis a birtok eladási árának megemelésében nem csupán az infláció játszhatott szerepet, hanem a tulajdonostársak valószínűleg nagyobb hasznot reméltek belőle.

Székely László és Izsó Imre nagybirtoka eredetileg 1597 kat. hold volt, melyből 446 kat. hold a településtől délre elterülő dűlőkben feküdt. A tulajdonostársak ezt a 446 kat. holdat 1921 és 1922 között holdankénti 3500 korona vételárért a helybeli lakosoknak adták el.⁸¹ Erről az esetről is gróf Hadik János 1929-es interpellációjából értesülhetünk, aki szerint a holdankénti 3500 koronás adásvétel abban az időpontban már nagyon csekély összeget tett ki. Az egyik vevő, Molnár László például 20 kat. holdat vett, a 70 000 koronás vételárát pedig úgy fizette ki, hogy eladott két tehenet 88 000 koronáért, így még maradt is 18 000 papírkoronája.⁸²

A tulajdonostársaknak a birtok a vétel után jó ideig nem kerülhetett a nevére, mert a jogügylet nem kapta meg a hatósági hozzájárulást. A vételhez a hatósági hozzájárulás csak 1921 márciusában született meg,⁸³ így a tulajdonostársak elvileg hamarabb el sem adhatták volna birtokukat. Menyhárt Károly jószágigazgató 1920. szeptember 27-i hely-

⁷⁷ Hadik János gróf interpellációja. *Köztelek* 1929. július 7. 1184.

⁷⁸ MNL OL K 184. FMÁ 1921. 2335. csomó. 69522/1920. Lovas Sándor helyszíni szemléje.

⁷⁹ Uo. 1920. 2272. csomó. 68454/1920. Izsó Imre és Székely László birtokleírása.

⁸⁰ Varga István: *Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése*. Bp., 1932. 10. alapján Szilágyi Zsolt számítása.

⁸¹ Hadik János gróf interpellációja. *Köztelek* 1929. július 7. 1184.

⁸² Uo.

⁸³ MNL OL K 184. FMÁ 1921. 2335. csomó. 66895/1920. Székely László és Izsó Imre adásvételi ügye.

színi szemléléről készült jelentése szerint Székely Lászlónak és Izsó Imrének a birtok egy részére 1920-ban már volt vevője (nem említi, hogy pontosan melyik birtokrészre),⁸⁴ vagyis lehetséges, hogy a gróf Hadik János által említett 446 kat. hold ingatlan eladása „községbeli kis embereknek” már ekkor megtörtént 3500 koronás holdankénti áron. Az említett ár ekkor reális lehetett, mert a jelentés szerint az újlétaiak is 2000–3500 korona holdankénti vételárért szerettek volna parcellákat vásárolni a nagybirtokból. A korona inflációja 1920 és 1922 között erősen emelkedett (1920 második félévében 1 pengő 36,4 papírkorona, míg 1922 második félévében 1 pengő 210,9 papírkorona).⁸⁵ (Az aranykorona papírkoronában kifejezett értéke is folyamatosan romlott. 1914-et 1-nek véve 1918-ban 1 aranykorona 2,3 papírkoronával volt egyenértékű, 1920-ban ez 48-ra, majd egy év múlva 85-re, 1922-ben 280-ra emelkedett.)⁸⁶ Azzal, hogy az adásvételhez kapcsolódó hatósági engedélyt csak 1921 márciusában kapták meg a nagybirtok tulajdonosai, a rögzített áron történt adásvétellel a helyi lakosság kihasználhatta a korona értéktelenedésében rejlő lehetőségeket. A korona inflációjának köszönhetően a helyi agrártársadalom azon része került kedvező helyzetbe, amelyik a 446 holdas birtokrészből vásárolt.

Mindezek alapján a telekspekulációnak és a korona inflációjának legalábbis helyi szinten nagy hatása lehetett az 1920-as években zajló parcellázásokra. Nagylétán ugyanis a telekspekulációnak köszönhető az a kedvező helyzet, amelynek hatására az országos-hoz képest helyi szinten jobb körülmények alakultak ki a földreformmal kapcsolatban, hiszen bőven volt szétosztható földbirtok. A helyi társadalom az inflációt kihasználva 1922 végéig valószínűleg kedvezőbb feltételek között szerzett földbirtokot, mint ha azt az állam által végrehajtott földreform során tehette volna. Egyrészt azért gondolom így, mert ugyan lehetséges, hogy a földigénylők számát 1920-ban összeírták, de az OFB érdemben csak 1924-ben hozta meg az ügyel kapcsolatban az első ítéletét. Másrészt Nagyléta levéltári anyagában található, *Juttatottak beszédesi naplója* című kötet szerint az OFB által megvalósított földreform során kapott birtokok után a földhöz jutottak egy része még 1941-ben és 1942-ben is fizette a törlesztőrészleteket.⁸⁷ Az infláció által teremtett helyi körülmények összességében az állam által, helyben végrehajtott földreformra is hatással lehetnek, ugyanis lehetséges, hogy a földigénylők többsége azért mondott le a juttatott földről, mert a jobb minőségű déli dűlőkből már 1924 előtt földhöz jutott. Gyakorlatilag a korona inflációja tekinthető a Nagylétán megvalósuló földreform és a parcellázások egyik mozgatórugójának.

A földreform végrehajtása és az 1920-as évek parcellázásai sajátos helyzetet teremtettek Nagylétán. Az 1924 előtti földbirtokeladások és kishaszonbérlettel alakítások lehetővé tették a helyi lakosság számára, hogy földbirtokot szerezzen már az OFB általi juttatást megelőzően. Ennek következtében felosztásra kerültek azok a nagyobb kiterjedésű birtokok, amelyek a településtől délre elterülő dűlőkben helyezkedtek el, így az OFB itt

⁸⁴ MNL OL K 184. FMÁ 1921. 2335. csomó. 55980/1921. Menyhárt Károly szakértői jelentése a földművelésügyi miniszternek.

⁸⁵ Varga: *Csonka-Magyarország*, 10. alapján Szilágyi Zsolt számítása.

⁸⁶ Honvári: *XX. századi magyar*, 30.

⁸⁷ MNL HBML V. Megyei városok és községek. 653/d. Nagyléta nagyközség iratai. Adóügyi iratok. 3. kötet. *Juttatottak beszédesi naplója*. 1941–1942.

már nem tudott parcellákat osztani. Azzal, hogy az 1919 és 1924 közötti parcellázások nem kerültek be az 1935-ös mezőgazdasági üzemstatistikába,⁸⁸ 830 kat. hold földbirtok kiosztása vált láthatatlanná. Az állam által végrehajtott földreform és a parcellázások hatására az eredeti földigények megvalósításához közeli eredmények születtek (2. táblázat).

2. táblázat. A földreform és a parcellázások végeredménye Nagylétán

	Állami földreform	Székely László és Izsó Imre birtokeladásai	Nagyléta községi kishaszonbérletek	Keglevich Istvánné-féle kishaszonbérletek	Összesen
Juttatottak száma (fő)	82	141	99	nincs adat	322
Juttatott földbirtok (kat. h.)	100	446	94	290	930

Forrás: MNL OL K 184 FMÁ 32274/1927. számú OFB ítélet; MNL HBML VI. 181/eee. 18. kötet 1348. számú birtokív gróf Keglevich Istvánné Zichy Klára; MNL HBML V. 653/c 38. kötet; *Köztelek* 1929. július 7. 1184. alapján saját számítás.

Nagylétán összességében 322 személy jutott parcellához, amely a falu 1920-as lakosságának csak 5%-a, vagyis még az alföldi 8%-os átlagot sem érte el.⁸⁹ Az állam által végrehajtható földreformra eredetileg 368-an pályáztak, a község teljes népességének 5,7%-a, vagyis eleve nem érdeklődtek sokan a juttatás iránt. Az 1920-as években lezajló parcellázások folyamatában az állam által megvalósított földreform csak az egyik lehetőséget jelentette a helyi társadalom számára, és mint láthattuk, az „állami földosztás” ennek csak a kisebb részét tette ki. Nagylétán a helyi lakosoknak voltak választási lehetőségei a földhöz jutással kapcsolatban, és a döntéshozatalban nagy szerepet játszhattak a kedvező gazdasági lehetőségek (az infláció kihasználása) és a természetföldrajzi körülmények. Vagyis Nagylétán a mikroszintű vizsgálatnak köszönhetően olyan folyamatok is feltárhatóvá váltak az 1920. év földreformmal kapcsolatban, amelyek a makroszintű vizsgálatok során nem bukkanhattak elő.

Nagylétán az 1920. évi földreform komplex, soktényezős problémaként jelentkezett, mivel már a kiosztható földbirtokok megszerzése is az átlagostól eltérően valósult meg. A vizsgált faluban elméletileg megvolt a lehetőség arra, hogy minden földigénylő számára parcellát juttassanak, s amennyiben a helyi lakosság ezt a juttatást elfogadja, akkor történetünk ezen a ponton le is zárult volna. A helyi társadalom azon része azonban, amely földparcellát igényelt, nem így döntött. A földigénylők sajátos viselkedését az okozta, hogy 1920-ban egyszerre volt opció a Székely-féle nagybirtok északi részéből való juttatás, a déli birtoktestből való vásárlás és a település képviselő-testülete által felajánlott kishaszonbérleti lehetőség. A lehetőségek közötti választást befolyásolhatták az eltérő

⁸⁸ *Magyar Statisztikai Közlemények* [Új sorozat 99]. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben I. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Bp., 1936. 156–157.

⁸⁹ Szilágyi Zsolt: Vándormozgalom a trianoni Alföld területén a 20. század első harmadában. *Századok* 152 (2018) 101.

talajadottságok. Ezen kívül a talajvíznek is komoly szerepe lehetett a történet alakításában. Ha például mind a két határrész homok borította volna, a déli akkor is kedvezőbb feltételeket nyújthatott volna, hiszen az kevésbé volt belvízre érzékeny. Vagyis a helyi társadalom földreformhoz való viszonyát nagymértékben befolyásolhatta a földrajzi környezet.

A választási lehetőségekre (legalábbis helyi szinten) nagy hatást gyakorolhatott a korona inflációja, amely jelenséggel az 1920. évi földreform kapcsán szintén kevésbé számolt a szakirodalom. Az infláció miatt sajátos helyzet alakult ki a megváltott földbirtokokkal kapcsolatban, és így jutott kedvező módon földbirtokhoz a helyi társadalom egy része.

Az 1920. évi földreform végrehajtásával kapcsolatban makroszinten jelentkező problémák – úgymint a birtokviszonyok változatlansága, a végrehajtás elhúzó jellege, a birtokosok és a hivatali kar elutasító magatartása – nem (vagy más formában) jelentkeztek Nagylétán. A birtokviszonyok Nagylétán a földreform és a parcellázások hatására talán kevésbé változtak meg, hiszen a nagyléteiak körében a település megművelt határának csak 6,2%-át osztották fel. Ez azonban abból fakadt, hogy a határ nagy része eleve a helyi kis- és törpebirtokosok kezében volt. Az északi határrészben fekvő Székely-féle nagybirtokot végül az újlétai földigénylők között osztották ki, vagyis az egyik nagybirtok mégiscsak eltűnt a településről. Az állam által végrehajtott földreform Nagylétán is elhúzódtott, mivel az OFB első érdemi ítélete csak 1924-ben keletkezett, és az ügy egészen 1927-ig eltartott. Ennek oka azonban nem az állami végrehajtás vontatottságában keresendő, hanem a helyi társadalom elutasító magatartásában. Az OFB-nek ugyanis 1924 és 1927 között évről évre újra kellett kezdeni az ügy tárgyalását, amely végül a földigénylők és gróf Keglevich Istvánné megállapodásában nyert megoldást. A birtokosok és a hivatali kar részéről helyi szinten nem tapasztaltam a földreform végrehajtásával kapcsolatban halogató vagy elutasító magatartást. Utóbbiak esetében a helyszíni szemlékről készített jegyzőkönyvekben sincs erre utaló jel. Székely Lászlónak és Izsó Imrének eleve a birtok eladása lehetett a célja, érthető tehát, hogy nem álltak ellent a felosztásnak (sőt, két ízben maguk kezdeményezték azt), és részükről saját elhatározásból is történt birtokeladás. A másik nagybirtokos, gróf Keglevich Istvánné részéről sem tapasztaltam a végrehajtással szemben elutasítást, bár lehetséges, hogy ezzel a birtok további felosztását akarta elkerülni. Az 1920. évi földreformmal kapcsolatban megfogalmazott problémák Nagylétán tehát máshogy alakultak, mint országosan, az általam felvázolt kép viszont csak helyi szinten érvényes, az értelmezésnek egy lehetséges változata.